

---

## האוניברסיטה העברית בירושלים

סילבוס

א"י מראשית העת החדשה ועד למלחמת העצמאות ירושלים כמוקד  
- 40202

תאריך עדכון אחרון 16-02-2014

נקודות זכות באוניברסיטה העברית: 2

תואר: בוגר

היחידה האקדמית שאחראית על הקורס: גאוגרפיה

השנה הראשונה בתואר בה ניתן ללמוד את הקורס: 1

סמסטר: סמסטר ב'

שפת ההוראה: עברית

קמפוס: הר הצופים

מורה אחראי על הקורס (רכז): אפרת יעקב

דוא"ל של המורה האחראי על הקורס: [Efyjacob@gmail.com](mailto:Efyjacob@gmail.com)

שעות קבלה של רכז הקורס: שלישי

חדר 4612

---

16:30-17:30

מורי הקורס:

פרופ יהושע בן-אריה

תאור כללי של הקורס:

הקורס יחולק לשני חלקים. בחלק הראשון נעסוק בשינויים הגיאוגרפיים-היסטוריים שהתרחשו בארץ ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית 1799-1917. החלק השני יעסוק בתקופה שבין תחילת המנדט הבריטי עד להקמת מדינת ישראל 1917-1948.

מטרות הקורס:

מטרת הקורס היא לימוד כללי של השינויים הגיאוגרפיים-היסטוריים שהתרחשו בארץ-ישראל וירושלים מראשית העת החדשה (1799) ועד למלחמת העצמאות (1948).

תוצרי למידה

בסיומו של קורס זה, סטודנטים יהיו מסוגלים:

בסיומו של הקורס הסטודנטים/ות:

יכירו את דרך הלימוד הגיאוגרפיה ההיסטורית והתפתחותה.

יכירו באירועים המכוננים שהובילו לשינויים הגיאוגרפיים היסטוריים בארץ ישראל, משלהי התקופה העות'מאנית ועד למלחמת העצמאות.

יכירו את סוגי המקורות השונים מהם אנו יכולים ללמוד על השינויים הגיאוגרפיים ההיסטוריים באזור הנחקר.

דרישות נוכחות (%) :

80%

שיטת ההוראה בקורס: הרצאה

רשימת נושאים / תכנית הלימודים בקורס:

החלק הראשון, כשש פגישות, יתרכז בשלהי התקופה העות'מאנית ( 1799 – 1917) כדלהלן:  
(א) מהות דרך הלימוד הגיאוגרפית-היסטורית; ראשית העת החדשה בארץ ישראל, מתי? ; שמונים השנים הראשונות של המאה ה-19 וחלוקתן לשלבים.

(ב) מקורות לחקר ארץ-ישראל בשלהי השלטון העות'מאני; ספרות הנוסעים המערבית;

(ג) חדירת המערב, הריפורמות בחוקה העות'מאנית והשלכותיהן; ראשית המודרניזציה וראשית הגידול של ערי ארץ-ישראל;

(ד) אוכלוסיית ירושלים וארץ-ישראל בראשית העת החדשה והיווצרות הישוב היהודי "הישן";

(ה) ראשית הפעילות הציונית; העלייה הראשונה; הקמת המושבות הראשונות; הבארון רוטשילד; יק"א;

התמורות הכלליות בארץ;  
 (ו) הפעילות הציונית המדינית; "העלייה השנייה"; המשרד הא"י; מהפכת התורכים הצעירים (1908);  
 מלחמת העולם הראשונה: המשבר ותוצאות המלחמה.  
 החלק השני יעסוק בתקופת המנדט (1917 - 1948), כשש פגישות נוספות, כדלהלן:  
 (א) ירושלים וארץ-ישראל בראשית תקופת המנדט; הצהרת בלפור, הכיבוש הבריטי, הממשל הצבאי,  
 כתב המנדט, תקופת הנציב הראשון- הרברט סמואל. (1917/18 - 1925/6);  
 (ב) התארגנות התנועה הציונית, הסוכנות היהודית והישוב היהודי בארץ-ישראל בשנות העשרים, העליות  
 השלישית והרביעית; תקופת הנציב לורד פלומר. (1926 - 1928);  
 (ג) התפתחות הסכסוך הציוני- פלשתינאי; מאורעות תרפ"ט (1929) כנקודת מוקד בה, תקופת הנציב  
 ג'ון צ'נסלור (1929 - 1931);  
 (ד) המחצית הראשונה של שנות השלושים- התקופה "המכוננת" בגידול היישוב בארץ, המפה היהודית,  
 תקופת הנציב הראשונה של ארתור ווקופ (1931 - 1935);  
 (ה) : המרד הערבי (מאורעות) 1936 - 1939; ההתפתחויות המדיניות, ועדת "פיל"; ועדת וודהד  
 (החלוקה); הספר הלבן - 1939; מלחמת העולם השנייה 1939 - 1945;  
 (ו) תקופת "המאבק" בשלטון הבריטי ומלחמת העצמאות הישראלית- הבסיס היישובי והתוצאה המדינית;  
 ירושלים כמוקד.

#### חומר חובה לקריאה:

חלק א' - שלהי התק' העות'מאנית

1. אהרנסון, ר. "שלבבים בהקמת מושבות העלייה הראשונה ובהתפתחותן" ספר העליה הראשונה  
 (בעריכת מ. אליאב, בהוצאת יד יצחק בן צבי), א', עמ' 25 - 84.
2. אליאב, מ. 'קווים להתפתחותו של הישוב הישן במאה הי"ט', פרקים בתולדות הישוב היהודי  
 בירושלים, א, (בהוצאת יד יצחק בן צבי), ירושלים תשל"ו, עמ' 44-60.
3. בן-ארי, י. המושבה העברית בנוף ארץ-ישראל, 1882 - 1914, ירושלים תשמ"ח. (1988).
4. מעוז, מ. 'ירושלים במאה השנים האחרונות לשלטון התורכי עות'מאני', פרקים בתולדות הישוב  
 היהודי בירושלים, א, (בהוצאת יד יצחק בן צבי), ירושלים תשל"ו, עמ' 260-272.
5. שילוני, צ. "הדלדול באוכלוסייה היהודית בירושלים בתקופת מלחמת העולם הראשונה", בתוך:  
 י. בן-אריה, י. בן-אריזי ו-ח. גורן, (עורכים), מחקרים בגיאוגרפיה היסטורית יישובית של ארץ-ישראל,  
 (הוצאת יד בן-צבי), א', 1987, עמ' 128-151,
6. שמיר, ש. 'מתי התחילה העת החדשה בתולדות ארץ-ישראל', קתדרה 40 (תמוז תשמ"ו),
7. בן אריה, י. ארץ ישראל במאה הי"ט - גילוייה מחדש, ירושלים 1970, עמ' 13-18, 52-56, 69-77, 117-125, 175-185, 216-219.
8. הנ"ל, ציוריה וציוריה של ארץ ישראל במאה ה-19, ירושלים-תל אביב 1992, עמ' 9-11, 80-95, 274-278.
9. הנ"ל, "ספרות הנוסעים המערביים לארץ-ישראל במאה הי"ט כמקור היסטורי וכתופעה  
 תרבותית", קתדרה, 40, 1986, עמ' 159-188.
10. הנ"ל, "התפתחות הערים בארץ-ישראל" בתוך: (בן-אריה, י., ו-י' ברטל) שלהי התקופה  
 העות'מאנית (1799-1917), כרך 8 בסדרת כרכי ההיסטוריה של א"י, הוצאת כתר ויד בן-צבי, 1983.  
 עמ' 67 - 109.
11. הנ"ל, "אוכלוסיית ארץ-ישראל ויישובה ערב מפעל ההתיישבות הציונית", מחקרים גיאוגרפיה  
 היסטורית יישובית של ארץ-ישראל, בהוצאת יד יצחק בן צבי כרך ראשון, ירושלים, 1987, עמ' 1-14.  
 (הודפס שנית, בן-אריה, י., ארץ בראי עברה, מחקרים בגיאוגרפיה היסטורית של ארץ-ישראל, ירושלים  
 תשס"א, עמ' 361-376)

12. הנ"ל, "היבטים גאוגרפיים בראשית התפתחותן של המושבות העבריות בארץ-ישראל", ספר העליה הראשונה (בעריכת מ. אליאב בהוצאת יד יצחק בן צבי), א', עמ' 8-96 חלק ב' - תקופת המנדט
1. אליאב, ב., (עורך), הישוב בימי הבית הלאומי 1917 - 1948, ירושלים 1976, רובינשטיין, א., "מיישוב למדינה: מוסדות ומפלגות", בתוך: חלק שני, עמ' 129 - 284; עמיקם, ב. "התרחבות היישוב היהודי ותשתיתו הכלכית", חלק שלישי, עמ' 285 - 392, ביגר, ג., מושבת כתר או בית לאומי, ירושלים תשמ"ג (1983).
2. ביגר, ג. ארץ רבת גבולות, מאה השנים הראשונות של תיחום גבולותיה של ארץ-ישראל 1840 - 1947, שדה בוקר, 2001.
3. בן-אריה, י. "התמורות העיקריות בראשית שלטון המנדט הבריטי (1917-1926)" בתוך, בן-אריה, י., ארץ בראי עברה, מחקרים בגיאוגרפיה היסטורית של ארץ-ישראל, ירושלים תשס"א, עמ' 377-439
4. הנ"ל, "ירושלים בתקופת המנדט הבריטי - סקירה היסטורית" ובהמשך "דברי סיכום" בתוך: בן-אריה, י. (עורך), ירושלים בתקופת המנדט, העשייה והמורשת, ירושלים תשס"ג, עמ' 3 - 24; 501 - 520
5. הנ"ל, "ראשית ההיסטוריוגרפיה של מלחמת העצמאות ומצב הידע בשאלת יחסי הכוחות" בתוך: מעטים מול רבים (בעריכת א. קדיש וב"ז קדר), ירושלים תשס"ו, עמ' 141 - 186
6. גולני, מ., אורן, א., "שאלת ירושלים במלחמת העצמאות- עיון" קתדרה 54, (דצמבר 89), 155 - 184.
7. יוסף, ב. השלטון הבריטי בארץ-ישראל, פרשת כשלונו של משטר (בצירוף גופי המסמכים של משטר המנדט הארצישראלי, החלטת האומות המאוחדות ומפתח העניינים), ירושלים 1948
8. כץ, י. מדינה בדרך, התוכניות הציוניות לחלוקת ארץ-ישראל ולהקמת מדינה יהודית, ירושלים תש"ס.
9. פז, י., "ירושלים החדשה בתוכנית הסוכנות היהודית לחלוקת ירושלים 1937/8", קתדרה 72 (יוני 94), 113 - 134.
10. פורת, י. וי. שביט (עורכים) בסדרת כרכי ההיסטוריה של א"י, כרך 9: המאנדאט והבית הלאומי, 1917 - 1947, הוצאת כתר ויד בן-צבי, ירושלים 198: שביט, י., "הארגון הפוליטי והציבורי של היישוב היהודי: מיישוב למדינה בדרך", עמ' 20-56; 174-193; שביט, י., וביגר, ג., "המאנדאט הבריטי על א"י שלטון מנהל וחקיקה", עמ' 86 - 105; דן, אץ ושמעוני, י. "החברה הערבית- סלסטינית" עמ' 263 - 290.

#### חומר לקריאה נוספת:

- חלק א' - שלהי התק' העות'מאנית
1. בן-אריה, י. "ספרות הנוסעים המערביים לארץ-ישראל במאה הי"ט כמקור היסטורי וכתופעה תרבותית", קתדרה 40, 1986, עמ' 159-188.
2. הנ"ל, "היישובים הכפריים בסנג'ק עזה (כולל יפו ורמלה) בשנות ה-70 של המאה ה-19", שלם, ה', 1987, עמ' 187-339. (הודפס שנית, בן-אריה, י., ארץ בראי עברה, מחקרים בגיאוגרפיה היסטורית של ארץ-ישראל, ירושלים תשס"א, עמ' 311 - 360.
3. הנ"ל, "הנוף היישובי של ארץ-ישראל ערב ההתיישבות הציונית", תולדות היישוב היהודי בארץ ישראל מאז העליה הראשונה, התקופה העות'מאנית, חלק ראשון (בעריכת י' קולת), (האקדמיה הלאומית למדעים) ירושלים, 1989, עמ' 75-142.
4. הנ"ל, "אורחות החיים והמנהגים (CUSTOMS AND MANNERS) של האוכלוסייה המקומית בא"י, כפי שנתפשו ונלמדו ע"י החוקרים המערביים, במאה ה-19 ועד 1948". וזאת ליהודה, מחקרים בתולדות ארץ-ישראל ויישובה מוגשים ליהודה בן פורת. (הוצאת יד יצחק בן צבי), עמ' 452 - 493

5. הנ"ל, "סנג'ק ירושלים בשנות השבעים של המאה ה-20", קתדרה 36, 1985, עמ' 22-73.
6. בן-גוריון, ד., ו.י. בן-צבי, ארץ-ישראל בעבר ובהווה, (תרגום: ד. ניב, מבחר פרקים מהספר המקורי שהופיע בניו-יורק, 1918, באידיש, ההדירו: אליאב, מ. ו.י. בן-אריה), ירושלים, תש"ם (1980).
7. גורן, ח. לכו חיקרו את הארץ, המחקר הגרמני של א"י במאה התשע-עשרה, ירושלים 1999.
8. קדר, ב. ז., מבט ועוד מבט על ארץ-ישראל: תצלומי-אוויר מימי מלחמת העולם הראשונה מול תצלומים בני זמננו, ירושלים 1991.
9. קרק, ר. יפו 1799 - 1917, צמיחתה של עיר, ירושלים 1984.
10. כרמל, א., ההתיישבות הגרמנית בארץ-ישראל בשלהי התקופה העות'מאנית, בעיותיה המדיניות והבינלאומיות, ירושלים תשל"ג, 1973.

#### חלק ב' - תקופת המנדט

1. גביש, ד., קרקע ומפה, מהסדר קרקעות למפת ארץ-ישראל, 1920 - 1948, ירושלים 1991.
2. גונן, ע. "עיון המושבות במישור החוף בישראל: גורמים ושלבים" בתוך: נוף מולדתו, מחקרים בגיאוגרפיה של ארץ-ישראל ובתולדותיה (מוגשים ליהושע בן-אריה, בעריכת י. בן-ארצי, י.ברטל, וא. ריינר) עמ' 461 - 477.
3. גולני, מ. ציון בציונות, המדיניות הציונית בשאלת ירושלים 1937 - 1949, תל-אביב תשנ"ב (1992).
4. גלבר, י., מולדת חדשה, עליית יהודי מרכז אירופה וקליטתם 1933 - 1948, ירושלים 1980.
5. דותן, ש., המאבק על ארץ-ישראל, תל-אביב 1981.
6. זוטא, ח. א. ו. ל. א. סוקניק, ארצנו, ספר מורה דרך בארץ-ישראל ובארצות הגובלות בה, חלק א: ירושלים וסביבותיה, ירושלים תר"ף (1920).
7. לבסקי חגית, "ועד הצירים בירושלים", בתוך ח. לבסקי (עורכת), ירושלים בתודעה ובעשייה הציונית, (קובץ מאמרים), ירושלים תשמ"ט (1989).
8. מקובר, רחלה, שלטון ומנהל בארץ-ישראל 1917 - 1926, ירושלים תשמ"ח.
9. סכאכני, ח. אל. כזה אני רבתי, (תרגום, הערות ופתח דבר - גדעון שילה), ירושלים 1990.
10. פורת, י., צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינאית 1918 - 1929, תל-אביב 1976.
11. פורת, י. ממהומות למרידה, התנועה הלאומית הפלסטינית 1929 - 1939, תל-אביב 1978.
12. פרידמן, מ., חברה ודת, האורתודוקסיה הלא-ציונית בארץ-ישראל תרע"ח-תרצ"ז 1918-1936, ירושלים תשל"ח (1978).
13. ראובני, י., ממשל המנדט בא"י, ניתוח היסטורי-מדיני, רמת-גן 1993.
14. רובינשטיין, א., "יהודים וערבים בעריות בארץ-ישראל (1926 - 1933) - ירושלים ועריות אחרות", קתדרה 51, (אפריל 89), 122 - 147.
15. רומן, מ. "מעברו של המרכז הדמוגרפי והכלכלי מירושלים לתל-אביב בתקופת המנדט", בתוך: ח. לבסקי (עורכת) ירושלים בתודעה ובעשייה הציונית, (קובץ מאמרים), ירושלים תשמ"ט (1989), עמ' 217-234.
16. רייכמן, ש., ממאחז לארץ מושב, יצירת המפה היישובית היהודית בארץ-ישראל 1918 - 1948 ירושלים תשל"ט (1979).
17. שפר, ג., "עקרונות הפרגמאטיזם הבריטי: הערכה מחדש של המדיניות הבריטית כלפי א"י בשנות השלושים", קתדרה 29, (ספטמבר 1983), 113 - 114.
18. Barron J. B. Palestine Reports and General Abstracts of the Census of 1922, Jerusalem 1923.
19. Milles, E., Census of Palestine, 1931, 2 Vols.
20. Shepherd. N., Ploughing Sand, British Rule in Palestine 1917-1948, London 1999.
21. Sherman, A. J., Mandate Days, British Lives in Palestine, 1918-1948, Slovenia 1997.

---

הערכת הקורס - הרכב הציון הסופי :

מבחן מסכם בכתב/בחינה בעל פה 100 %  
הרצאה 0 %  
השתתפות 0 %  
הגשת עבודה 0 %  
הגשת תרגילים 0 %  
הגשת דו"חות 0 %  
פרויקט מחקר 0 %  
בחנים 0 %  
אחר 0 %

מידע נוסף / הערות:

נוכחות חובה